
Okrugli stol: Rekonstrukcija političkog sistema socijalističkog samoupravljanja

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 321.74.076.12(497.1)

Neka načelna pitanja rekonstrukcije političkog sistema socijalističkog samoupravljanja

Zdravko Tomac

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

Rasprava na Okruglom stolu trebala bi pružiti odgovor na polazno pitanje: da li rekonstrukcija političkog sistema može pridonijeti savladavanju društvene krize? Autorove inicijativne teze potiču traženje odgovora na trima razinama analize: programsko-teorijskoj, normativnoj i na razini procesa društvene prakse. Analitičku pažnju treba posebno usmjeriti na sistemsko mjesto i djelovanje SKJ, na dosljedno razvijanje demokracije i jačanje pravnog poretka, transformiranje državnog u društveno vlasništvo i jačanje samostalnosti privrednih subjekata.

U Jugoslaviji se već niz godina vode vrlo polemične rasprave o uzrocima krize i mogućnostima njezina savladavanja.

Jedno od pitanja koje je u središtu rasprava u traženju izlaza iz krize jesu različita mišljenja o pravcima rekonstrukcije političkog sistema socijalističkog samoupravljanja.

Na ovom Okruglom stolu željeli bismo da se pokuša dati odgovor na pitanje: Da li je moguće i na koji način rekonstrukcijom političkog sistema socijalističkog samoupravljanja pridonijeti savladavanju dugotrajne krize.

Željeli bismo da se na Okruglom stolu u traženju odgovora na postavljena pitanja analizira politički sistem socijalističkog samoupravljanja na tri razine: na programsko-teorijskoj razini, normativnoj razini i na razini procesa u društvenoj praksi. Međutim, smatramo da bi ipak težište rasprave trebalo usmjeriti na neka načelna i teorijska pitanja. To se posebno odnosi na slijedeća pitanja:

1. Da li je socijalističko samoupravljanje cjelovita teorijska koncepcija, ili postoje samo neki elementi teorijske koncepcije?

2. Da li je teorijska koncepcija socijalističkog samoupravljanja ispravna, ili i sama koncepcija zbog svoje nekonzistentnosti producira krizu?

3. U kojoj mjeri je na teorijskoj razini politički sistem socijalističkog samoupravljanja u skladu s realnim pretpostavkama i stupnjem razvoja proizvodnih snaga?

4. U kojoj mjeri teorijska koncepcija socijalističkog samoupravljanja odgovara novoj tehnologiji, odnosno što bi sve trebalo mijenjati u koncepciji socijalističkog samoupravljanja kako bi ono bilo primjereno promjenama koje nastupaju s razvojem znanstveno-tehnološke revolucije?

5. Da li su ispravne kritike koje tvrde da ne postoji teorijska koncepcija socijalističkog samoupravljanja nego da se radi o skupu ideoloških normi?

6. Koji su osnovni pravci rekonstrukcije političkog sistema socijalističkog samoupravljanja kako bi se izgradilo kao globalni sistem organiziranja modernog i efikasnog socijalističkog društva.

7. Posebno bi trebalo dati odgovor na pitanje da li su Ustav iz 1974. godine, sistemski zakoni, posebno Zakon o udruženom radu, te Kardeljevi »Pravci razvoja« i stavovi Programa SKJ i kongresa Saveza komunista dali dovoljno elemenata za koncipiranje političkog sistema socijalističkog samoupravljanja kao globalnog sistema, odnosno da li se na osnovu tih dokumenata može utvrditi model političkog sistema socijalističkog samoupravljanja kao globalnog sistema, kao sistema koji se bitno razlikuje i od suvremenih političkih sistema državnog socijalizma i od suvremenih sistema građanske demokracije.

Nova tehnologija u svijetu sve više dovodi do takvih promjena da se može govoriti o konstituiranju novog društva, odnosno o drugoj industrijskoj revoluciji, postindustrijskom društvu, »društvu komunikacije«. Sve se brže mijenja osnova ljudske aktivnosti od fizičkog rada prema intelektualnom radu. Mikroelektronika, informatika, telekomunikacije, mikrobiologija, nuklearna fizika, biogenetski inženjering, promjene informacija u genetskom materijalu, čime će se uskoro postizati rezultati u proizvodnji koji su danas predmet znanstvene fantastike, zahtijevaju hvatanje koraka s razvojem nove tehnologije. Samo da napomenemo da je Komunistička partija Italije ukazala da je hvatanje koraka s razvojem nove tehnologije biti ili ne biti za svako društvo, pa tako i za talijansko, te dala do znanja radničkoj klasi Italije da se moraju izvršiti značajne promjene i odricanja kako bi Italija uhvatila korak s modernom tehnologijom.

Budući da se u suvremenom svijetu tehnologija tako brzo mijenja da je za tri godine svaka inovacija zastarjela, nedopustivo je da se u nas vode rasprave o političkom sistemu i marksizmu potpuno neovisno od suvremene tehnologije koja nastupa. U tom sklopu potrebno je i definirati na nov način i pojmove radnička klasa, proizvođač i neproizvođač rad, i otići dalje od terminologije 19. stoljeća koja se još uvijek u nas primjenjuje kao izvanvremenska i pogodna za sva vremena i sve uvjete. Nijedna rasprava o teorijskoj koncepciji socijalističkog samoupravljanja ne bi smjela zaobići davanje odgovora na slijedeća pitanja:

U kojoj mjeri socijalističko samoupravljanje kao oblik organiziranja društva kao konkretan politički i ekonomski sistem — socijalni projekt osigurava rješavanje društvenih protivrječnosti — osigurava najbrži privredni i društveni razvoj, punu zaposlenost, u kojoj mjeri omogućava da i naše

društvo bez obzira na nizak stupanj razvijenosti uspješnije hvata priključak sa znanstvenom revolucijom i njenim dostignućima.

Ideologizacija samoupravljanja, pretvaranje socijalističkog samoupravljanja u cilj od sredstva — koje osigurava oslobađanje energije i inicijative milijuna samoupravljača — čine se treba osigurati najbrži privredni i društveni razvoj uz puni i svestrani razvoj ljudske ličnosti, nanosi ogromnu štetu s nesagledivim posljedicama. U posljednje vrijeme čak se umjesto planiranja povećavanja proizvodnje, zaposlenosti i usvajanja nove tehnologije u centar pažnje počelo stavljati planiranje razvoja samoupravnih odnosa. Umjesto da se samoupravni odnosi tretiraju kao uvjet ostvarivanja privrednih i društvenih ciljeva, kao najpogodniji oblik organiziranja ljudi, oni se tretiraju potpuno odvojeno od razvoja proizvodnih snaga i privrednog i društvenog razvoja. Sve je to posljedica pretjerane ideologizacije samoupravljanja, njegovog tretiranja kao cilja a ne kao oblika organiziranja društva koji osigurava ostvarivanje najbržeg privrednog i društvenog razvoja, humane uvjete života i rada i mogućnost zadovoljavanja potreba ljudi na višoj razini, uz uvažavanje principa solidarnosti, međusobne odgovornosti i uzajamnosti.

Socijalističko samoupravljanje kao socijalni poredak i projekt bazira se na pretpostavci da će radnik i radni čovjek upravo zato što mu se pruža šansa da istovremeno radi i upravlja i da odlučuje o svom radu i rezultatima rada osigurati svojom aktivnošću maksimalno iskorištavanje postojećih mogućnosti za razvoj, tako da će samoupravljanje upravo biti sistem koji najlakše prihvaća i razvija naučnu revoluciju i tehnološki proces koji osigurava punu zaposlenost i dovodi do najbržeg privrednog i društvenog razvoja.

Zbog toga se mora postaviti pitanje zašto se tako očekivani procesi ne razvijaju, zašto u našem društvu dolazi do krupnih strukturalnih poremećaja, autarhičnog razvoja, zaostajanja iza dostignuća znanstvene revolucije i tehnološkog progressa, zašto se sve teže rješava problem zapošljavanja novih generacija, zašto dolazi do ekonomske krize i stagnacije razvoja.

U traženju odgovora na ova pitanja nužno se postavljaju i slijedeća pitanja:

Da li je samoupravljanje kao politički i ekonomski sistem, ovako kako je normativno regulirano i kako se operacionalizira i realizira u praksi, dobro postavljeno kao koncepcija?

Da li su točne ocjene da samoupravljanje kao sistem organiziranja društva, kako je normativno izgrađeno i kako funkcionira u praksi, uzrokuje i reproducira neodgovornost i autarhično društvo?

Da li su točne ocjene da samoupravljanje kao sistem organiziranja društva, onako kako funkcionira u praksi, onemogućava tehnološki razvoj, hvatanje priključaka s dostignućima znanstvene revolucije, da li je ono kočnica razvoja progressa, da li je primjereno modernom vremenu, ili objektivno razvija parcijalizaciju, autarhiju i neracionalnost?

Da li su točne ocjene da je samoupravljanje kao sistem organiziranja društva, onako kako je u nas normativno izgrađeno i kako funkcionira u praksi, sve više neracionalan sistem koji radnika pretvara u neradnika i slabog radnika?

I ovdje se postavlja pitanje uzroka takvih tendencija. Da li su one posljedica toga što radnici imaju prevelika prava, što su prevelike kompetencije organa samoupravljanja, što je samoupravljanje previše razvijeno, ili su te tendencije upravo posljedica nerazvijenosti samoupravljanja ili nekih drugih uzroka?

Mnoga načelna i teorijska pitanja izgrađivanja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja i dalje su otvorena kao i prije mnogo godina kada je bila razrađivana koncepcija socijalističkog samoupravljanja kao procesa prevladavanja državnog socijalizma i etastičkih proizvodnih odnosa. I danas gotovo 30 godina nakon donošenja Programa SKJ vode se rasprave o istim bitnim pitanjima teorijskog modela socijalističkog samoupravljanja kao i prilikom usvajanja programa SKJ. I danas se traže odgovori na slijedeća pitanja:

1. Kojim putevima osigurati transformiranje državnog u društveno vlasništvo, kako izgraditi efikasan i racionalan privredni sistem i naš specifični način proizvodnje koji reproducira samoupravne proizvodne odnose?

2. Kako se postaviti prema ulozi države, kako osigurati njeno odumiranje u ekonomskoj sferi osiguravajući samostalnost privrednih subjekata koji posluju na tržištu i snose sudbinu realiziranog dohotka uz istovremeno jačanje uloge države u osiguravanju ustavnosti i zakonitosti i neophodnih uvjeta za ostvarivanje jedinstvenog tržišta?

3. Kako postaviti ulogu Saveza komunista Jugoslavije u uvjetima razvoja samoupravljanja, kako osigurati djelovanje kroz sistem, kako osigurati, barem u tendenciji, izgrađivanje bespartijske demokracije i napuštanje jednopartijskog sistema?

4. Kako delegatskim sistemom osigurati ukidanje profesionalne politike i podjelu društva na upravljače i one kojima se upravlja, kako stalno osiguravati demokratizaciju jugoslavenskog društva i proširivanje sloboda čovjeka?

Pokretanje reformi i traganje za novim rješenjima upravo vezanima za navedena bitna pitanja ostvarivanja socijalizma intenziviraju se u zadnje vrijeme ne samo u nas nego i u nizu državnosocijalističkih zemalja (SSSR, Kina, Mađarska, Poljska itd.), osobito oko teorijsko ideoloških pitanja djelovanja ekonomskih zakonitosti, robne proizvodnje, tržišta, tipa vlasništva, efikasnosti, racionalnosti, nove tehnologije, koncepcije države, koncepcije Partije, konstituiranja javnosti, demokratizacije političkog života itd. Iznose se mnoge nove ideje, počinju se reforme, predlažu se mjere za koje se sve do nedavno tvrdilo da su revizionizam i napuštanje socijalizma jer znače navodno povratak u kapitalizam. Otvaranje takvih diskusija i nagovještaji reformiranja državnog socijalizma u nizu socijalističkih zemalja povijesno potvrđuju ispravnost generalne strategije i orijentacije Jugoslavije na izgrađivanje sistema socijalističkog samoupravljanja. Međutim, takve tendencije još više povećavaju odgovornost subjektivnih snaga u nas da osiguraju primjenu ispravne strategije, da izvrše njenu rekonstrukciju u skladu s novim uvjetima i potrebama ne samo u programu i normi nego da stvaraju i uvjete za njenu realizaciju u praksi kako bi se brže napuštali etastički odnosi i u praksi raskidalo s državnosocijalističkim modelom i njegovom ideologijom. Sve što se događa u suvremenom svijetu pokazuje nužnost reformiranja dr-

u Jugoslaviji u krizirano s tim pravovremeno sagledati glavne protivrječnosti državnog socijalizma, iako smo pravovremeno utvrdili program njegovog prevladavanja. Odgovor na to pitanje bitno predodređuje strategiju razvoja jugoslavenskog društva. Zato svaka analiza jugoslavenskog društva i njegovog odnosa prema državnom socijalizmu mora početi s traženjem ispravnih odgovora na sljedeće pitanje: da li koncepcija utvrđena u programu Saveza komunista Jugoslavije, kongresima Saveza komunista Jugoslavije, Ustavu iz 1974. godine, Dugoročnom programu ekonomske stabilizacije, Kritičkoj analizi funkcioniranja političkog sistema i prijedlogu amandmana na Ustav kao i druge predložene promjene (promjene Zakona o udruženom radu, promjene u privrednom sistemu) može savladati uzroke krize i otvoriti nove perspektive razvoja jugoslavenskog društva, ili treba tražiti novu koncepciju? Kao i na mnoga druga bitna pitanja, i ovdje se u jugoslavenskom društvu nude različiti odgovori.

Međutim, ne samo od toga da li će se pronalaziti pravi teorijski odgovori na navedena pitanja nego i od toga da li će se rekonstrukcijom socijalističkog samoupravljanja početi rješavati nagomilane protivrječnosti i mijenjati praksa zavisi da li će se politički sistem socijalističkog samoupravljanja povijesno potvrditi kao realan program — projekt izgradnje društva koji ide dalje od državnog socijalizma.

Drugo bitno teorijsko pitanje, koje je isto tako i bitno ideološko pitanje, jest odnos političkog sistema socijalističkog samoupravljanja prema građanskoj demokraciji i civilizacijskim tekovinama građanske revolucije.

U raščišćavanju velike idejne zbrke koja u nas vlada o odnosima građanske i socijalističke demokracije, predstavničkog i delegatskog sistema i strateškim pitanjima izgradnje sistema socijalističkog samoupravljanja potrebno je dati jasne odgovore na sljedeća pitanja:

1. Želimo li ostati na razini građanske demokracije, ili želimo razvijati socijalističku demokraciju?
2. Da li socijalistička samoupravna demokracija znači negiranje građanske demokracije ili puniji razvoj njenih civilizacijskih dostignuća?
3. Koja su strateška pitanja, ključne poluge koje trebaju omogućiti razvoj socijalističke samoupravne demokracije? Da li je delegatski sistem korak naprijed ili korak nazad u odnosu na klasične demokratske sisteme parlamentarne demokracije?
4. Kojim promjenama omogućavati demokratizaciju jugoslavenskog društva?

Odgovor na postavljena i mnoga druga pitanja nije moguće dati ako se jasno ne definira cilj, strategija, ako se ne postigne suglasnost o tome što je bit demokratizacije jugoslavenskog društva i kojim mjerama ju je moguće poticati.

Očito je da je glavno pitanje kako na bitnim pitanjima odlučivanja radnih ljudi o uvjetima, sredstvima i rezultatima rada osigurati bržu demokratizaciju jugoslavenskog društva. S obzirom na to da i u našem društvu građanska klasa u staroj Jugoslaviji nije razvila bitne tekovine građanske demokracije, bitno je, kao i u svim nerazvijenim socijalističkim društvima, osigu-

rati uvjete za ostvarivanje i razvoj bitnih tekovina građanske demokracije: pravnu državu, pravnu sigurnost, političke slobode čovjeka i građanina. Ali u isto vrijeme komunistički pokret mora jasno reći da to nije cilj socijalizma, da socijalizam u širenju demokracije mora ići dalje; na mijenjanje odnosa u sferi proizvodnje i raspodjele i izgrađivanja političkog sistema koji će se »okretati oko sunca rada«. Mora se ne samo jasno reći da je smisao socijalizma i socijalističke demokracije upravo u mijenjanju odnosa u procesu proizvodnje i raspodjele, nego se moraju ponuditi i konkretni programi realizacije takvih ciljeva, kako bi se u praksi, a ne samo u programu i u normi, širile mogućnosti da radni čovjek istovremeno radi i upravlja i da u samoupravnoj zajednici na principima solidarnosti, uzajamnosti i međusobne odgovornosti utvrđuje prava i obaveze zajedničkog života i da ih uz što je moguće manje posredovanje političke vlasti i ostvaruje. I koliko se taj proces širi, toliko ima socijalističkog samoupravljanja, toliko ima socijalističke demokracije. Zato treba istaći epohalno značenje za svjetski komunistički pokret traženje izlaza iz krize upravo širenjem slobode i demokracije. Naša koncepcija socijalističke samoupravne demokracije, koja je najpotpunije izražena u osnovnim načelima Ustava, kao cjelovit model političkog sistema i koja omogućava da se ide dalje od građanske demokracije, daje značajan i konkretan doprinos tim traženjima u svjetskim razmjerima. Otuda i još veća odgovornost organiziranih subjektivnih snaga za njenu realizaciju, jer kolebanja u provođenju te strategije, pa i nepotrebna odstupanja dovode u pitanje i samu strategiju, jer jačaju snage koje zbog neprovođenja strategije traže napuštanje strategije i povratak ili na višepartijski parlamentarni sistem građanske demokracije ili pak na jednopartijski državno-socijalistički sistem.

Potreba jasnoće u strategiji razvoja, potreba da se jasno pokaže i dokaže da je jedini ispravan put u razvijanju delegatskog sistema i socijalističke demokracije zahtijeva da se istodobno vrlo energično raščisti s dogmatskim snagama koje negiraju i sprečavaju ugrađivanje u sistem socijalističkog samoupravljanja civilizacijskih tekovina građanske demokratizacije kao nužnih pretpostavki za razvijanje i ostvarivanje samoupravne socijalističke demokracije i delegatskog sistema.

Sve analize našeg sistema pokazuju da samoupravni sistem zahtijeva pravnu državu. On ne može funkcionirati ako je politička volja jača od prava, ako prevladava voluntarizam u odlučivanju, ako postoje moćnici, »nedodirljivi« koji su iznad prava, koji čak pravo pretvaraju u privatno i grupno vlasništvo. Mnogi politolozi u nas opisujući realno stanje u neprimjeni prava i veliku moć raznih centara moći govore o tendencijama refeudalizacije jugoslavenskog društva. Ako takvi odnosi postaju sve više realnost jugoslavenskog društva, ako se odlučivanje izvlači izvan legalnih institucija u spoju poslovdnih, političkih, izvršnih i upravnih struktura, onda je ekstremni slučaj »Agrokomerca« logična posljedica realnih odnosa i procesa, a ne veliki izuzetak. Sve ono što karakterizira slučaj »Agrokomerca« može se samo po svojoj veličini, ali ne po suštini, nazvati slučajem jer u mnogim sredinama postoje slični odnosi koji omogućavaju da slučajevi postaju vladajuća praksa.

Samoupravni sistem zahtijeva djelovanje svih i svakoga u skladu s pravnim normama, onemogućavanje odlučivanja izvan i umjesto legalnih insti-

tucija i suzbijanje paralelnog sistema odlučivanja. Zato je glavno pitanje prevladavanja kriza mijenjanje odnosa moći, razvlašćivanje brojnih osamostaljenih političkih grupa.

Ako se ti procesi ne budu potpunije ostvarivali i dalje će se negirati pravna država, i dalje će se negirati princip da je zakon jednak prema svakom i kad kažnjava i kad nagrađuje, i dalje će se odluke donositi daleko od javnosti i odgovornosti, i dalje će se politička volja stavljati iznad zakona i odlučivati kada će se on primjenjivati a kada ne.

Usporedo s konstituiranjem i ostvarivanjem pravne države koja će osigurati da se odluke samostalno donose u njenim institucijama, koja će osigurati jedinstveno tržište i jedinstven pravni sistem u kojemu odluke i ostvarivanje prava i obaveza neće ovisiti o trenutačnom odnosu snaga i političke volje u određenim dijelovima Jugoslavije, potrebno je osigurati osamostaljivanje privrednih subjekata od tutorstva države, odnosno onemogućiti u praksi ostvarivanje etatističkog odnosa u kojem se društveno vlasništvo pretvara u državno vlasništvo.

Program socijalističkog samoupravljanja je program odumiranja države, države kao vlasnika sredstava za proizvodnju. To je program u kojem se privredna sfera, sfera proizvodnje treba osamostaliti ispod kontrole države i u kojemu se državno vlasništvo pretvara u društveno. To je program koji rješava jednu od glavnih proturječnosti državnog socijalizma, u kojem je birokracija vlasnik sredstava, u ime države, što stvara trom, neracionalan model privređivanja bez zainteresiranosti proizvođača, jer se proizvođač nalazi u najamnom odnosu prema državi.

Samoupravljanja bez samostalnosti proizvodne sfere nema. Ima onoliko samoupravljanja koliko se stvaraju uvjeti da radnik odlučuje o uvjetima, sredstvima i rezultatima rada, koliko se privredna sfera razvija kao samostalni proces, koliko ona nije produžena ruka države. To ne znači da država ne treba utjecati na privredu, na uvjete privređivanja, osiguravanja stabilnosti itd. Privreda ne može biti produžena ruka države, ona mora biti samostalan proces. Ono što je u kapitalističkim suvremenim državama građansko društvo to u nas mora biti samoupravno društvo. Upravo ova sfera rada, potreba i odlučivanja u sferi rada mora se konstituirati kao samostalna sfera, mora se izvući ispod tutorstva politike.

Danas u Sloveniji govore o civilnom društvu. Konceptiju ne treba odbaciti, neke su ideje vrlo dobre. Riječ je o dobrim idejama, ali je naziv pogrešan jer u našem sistemu radi se o potrebi izgradnje samoupravnog društva. Umjesto civilnog društva treba govoriti o samoupravnom društvu, a ono treba obuhvatiti civilizacijske tekovine razvoja demokracije koje neki nazivaju građansko društvo, a neki civilno društvo. Ima i pokušaja da se nazivom samoupravno civilno društvo izrazi i činjenica da ono treba sadržavati civilizacijske tekovine građanskog (civilnog) društva i nova prava i slobode samoupravnog društva.

U samoupravnom društvu udruženi proizvođači na tržištu snose sudbinu rezultata svoga rada, a država osigurava pravila igre, stabilnost i kriterije koji će osigurati da rezultat rada bude mjerilo vrijednosti i položaja čovjeka — radnika. Samoupravno društvo mora se osamostaliti od države, od političke sfere, jer država nije samo državni aparat nego obuhvaća i poli-

tičku partiju koja je uvijek bitan faktor konstituiranja i ostvarivanja vlasti pogotovo u socijalizmu.

Na osnovi svega rečenog vidljivo je da prihvaćamo sve one zahtjeve koji traže da se naše društvo razvija kao pravna država ili, kako ga neki nazivaju, civilno društvo, a mi samoupravno društvo, da se prihvati robna proizvodnja kao jedini racionalan kriterij efikasnosti privređivanja i kao uvjet mogućnosti ostvarivanja socijalističkog samoupravljanja.

Do ove točke slažemo se sa svima onima koji su prvenstveno zaokupljeni predlaganjem promjena koje znače prihvaćanje civilizacijskih tekovina demokracije iz građanskog društva. Ali ne slažemo se s onima za koje je građanska demokracija konačno pronađeni oblik usrećivanja čovjeka za sva vremena, koji ne traže ugrađivanje civilizacijskih tekovina i građanske demokracije da bi stvorili pretpostavke za razvijanje socijalističke demokracije, nego koji traže povratak na parlamentarni sistem građanske demokracije, napuštanje delegatskog sistema, koji prešućuju Marxovu kritiku ograničenosti građanske demokracije, odnosno koji direktno ili indirektno traže povratak na staro pod firmom promjena i razvoja. Oni su opsjednuti demokracijom kao formom, demokracijom koja polazi od građanina birača, a ne od organiziranog radnog čovjeka.

Zato je u našim diskusijama o demokraciji u jugoslavenskom društvu potrebno ići dalje od forme. Potrebno je otvoriti raspravu o pretpostavkama za ostvarivanje sistema. Promjenama forme treba dati realnu dimenziju u cijelosti. Treba tražiti nove putove kako da se utjecaj radnog čovjeka na odlučivanje u sistemu ne svede na čin izbora, na glasanje, odnosno na biranje nekoga tko će odlučivati umjesto njega. Treba ponovno otvoriti raspravu o nužnosti barem u procesu, u tendenciji da se razvojem socijalističke demokracije i socijalističkog samoupravljanja u cijelosti ukida podjela na upravljače i na one kojima se upravlja.

Da li ćemo civilizacijske tekovine građanske demokracije (neposredne izbore, više kandidata, tajno glasanje, smjenjivost itd.) ugrađivati s ciljem da se vratimo na predstavnički sistem, na građanina birača, dakle, na sistem kojega smo imali i koji danas imaju državnosocijalističke zemlje a gdje demokracija nije šira od naše, ili ćemo te civilizacijske forme koristiti da bismo ojačali socijalističku demokraciju delegatskog sistema, da bismo otišli dalje i od glasanja i od biranja, da bismo stvarali pretpostavke za odlučivanje?

XIII kongres SKJ, unatoč svestranoj kritici u pretkongresnim raspravama i na samom kongresu, čvrsto je i jedinstveno potvrdio još jedanput da samoupravljanje i jugoslavenski federalizam nemaju alternative, zahtijevajući radikalne promjene koje će onemogućiti daljnje reproduciranje starog državnog socijalističkog sistema koji posebno vladanjem u oblasti društvene reprodukcije onemogućava razvoj samoupravljanja. U tom smislu potvrđuje se teza da unatoč čestokim kritikama socijalističko samoupravljanje nema alternative. Međutim, zabrinjavaju dvije tendencije, koje na određeni način dovode u pitanje ocjene da samoupravljanje i federalizam nemaju alternative. Prvo, što i sam Savez komunista Jugoslavije i dalje nakon XIII kongresa po mnogo čemu u praksi djeluje na stari način, što pokušava i dalje i sve više političkim sredstvima riješiti glavne proturječnosti jugosla-

venskog društva, što i dalje mnogi u SK u praksi daju podršku državno-administrativnim mjerama sređivanja stanja, čime se objektivno sve više udaljujemo od Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije. I drugo, što i dalje jačaju u društvu, pa i u samom SK, snage koje se opiru utvrđenoj strategiji i kontinuitetu razvoja jugoslavenskog sistema, što jačaju snage koje sve više nude alternativna rješenja i u bitnim pitanjima osnovâ političkog sistema, čime se još više zaoštavaju svi postojeći društveni problemi i odgađa rasplet krize u Jugoslaviji.

Snaga opozicionih koncepcija i onih koji traže promjenu sistema, pa i onih koji traže promjene biti Titove koncepcije Jugoslavije, je potcijenjena i u samom SK, i kada je riječ o državno-dogmatskim snagama i o separatističkim snagama.

U jugoslavenskom društvu i nakon XIII kongresa ne dolazi do nužnog stupnja jedinstva o bitnim strateškim pitanjima, što odgađa i onemogućava izlazak iz krize na demokratski način. Zato se može konstatirati da je pored niza navedenih razloga vrlo značajan uzrok krize veliko kolebanje Saveza komunista u provođenju ispravne strategije i nepotrebna odstupanja i kompromisi u provođenju ispravne strategije. Pored starog etatičkog sistema društvene reprodukcije glavni uzrok krize jest smanjivanje sposobnosti i mogućnosti organiziranih subjektivnih snaga, posebno Saveza komunista, da usmjeravaju društveni razvoj i rješavaju društvene proturječnosti zbog kolebanja u procesima transformacije uloge Saveza komunista, zbog presporog napuštanja rukovodeće uloge Partije i dualizma sistema koji je karakteristika državnog socijalizma.

Savez komunista Jugoslavije pravovremeno je uočio glavni problem i uzrok birokratizacije sistema te koncepcijom samoupravljanja i transformacijom samoupravljanja i transformacijom Partije počeo proces stvaranja uvjeta za izgrađivanje neposredne socijalističke demokracije u kojoj se Partija dobrovoljno odriče upravljanja u ime radničke klase i djeluje na njenom osposobljavanju za neposredno ostvarivanje vlasti.

Epohalni program prevladavanja jednog od uzroka birokratizacije sistema SKJ je utvrdio Programom još 1958. godine, tražeći da se korak po korak promjenama, ne samo u normama nego prvenstveno u praksi, odlučivanje vraća u institucije sistema u okviru njihove ustavne nadležnosti, a da SKJ sve više djeluje kao idejna vodeća snaga koja će se organiziranim djelovanjem boriti da radnici i svi radni ljudi odlučuju o međusobnim pravima i obavezama i sve većem broju društvenih poslova. Ustav iz 1974. godine u tim zahtjevima ide mnogo dalje te traži da organizirani radnik odlučuje o uvjetima, sredstvima i rezultatima rada, da snosi sudbinu dohotka, ali dohotka koji se realizira na tržištu, a ne dohotka koji prvenstveno zavisi od odnosa političkih snaga i njihovih subjektivnih volja.

Ustav je konkretizirajući i razgrađujući strategiju iz Programa SKJ ustavno-pravno oduzeo legalitet političkim strukturama i pravo da se odlučuje izvan sistema organiziranih radnih ljudi, tražeći provođenje dvaju bitnih ciljeva: sav dohodak radnicima i sva vlast delegatskim skupštinama.

Međutim, nije bilo političke snage da se brže napusti stari sistem, koje je Ustav stavio u ilegalu. U praksi se nastavilo s odlučivanjem o investicijama, o kadrovskom rasporedu i o drugim bitnim pitanjima u profesional-

no-politički upravljačkom sloju. Vlast više nije bila čak pretežno u izvršnim organima Partije kao ranije, niti u državnim organima, nego u različitim formalnim i neformalnim tijelima, koja su se formirala na različitim razinama. I tu je jedan od glavnih uzroka krize. Prolazi 10 godina u kojima se samo načelno prihvaća potreba promjena, a u praksi se i dalje učvršćuje postojeći stari sistem odlučivanja u političkim strukturama. Te tendencije, nakon smrti Kardelja i Tita, još i jačaju, i dovode do stvaranja moćnog paralelnog sistema ustavnom sistemu. »Novo« se ostvaruje samo u pravnoj normi i institucionalnim promjenama, a odlučivanje se sve više uvlači u razne institucije paralelnog sistema, čime jača politički voluntarizam koji potiskuje ekonomske zakonitosti i stvara osnovu za kršenje ustavnosti i zakonitosti.

Zato za savladavanje uzroka krize nije dovoljno samo provođenje Dugoročnog programa ekonomske stabilizacije, nego su potrebne bitne promjene u strukturi moći u jugoslavenskom društvu. A promjene u strukturi moći i razvlašćivanje policentričnog etatizma se ne može ostvariti samo normativnim promjenama, jer je taj paralelni sistem i dosad uglavnom djelovao suprotno normativnom sistemu.

Iako su nam potrebne i normativne promjene one ne smiju skrenuti pažnju s glavnog zadatka, političke borbe da se SKJ i sam mijenja.

Dakle, glavni rasplet krize zavisi od političke akcije unutar Saveza komunista kojom će se izmijeniti odnos snaga i postići jedinstvo ne samo u zaključcima i strategiji nego i u realizaciji strategije. A kako je odnos snaga još uvijek takav da se toleriraju velike razlike u tumačenju i provođenju usvojene strategije, može se konstatirati da se i dalje vodi borba unutar Saveza komunista između snaga koje traže da SKJ djeluje u skladu sa sistemom i kroz sistem, sa snagama birokratsko-dogmatske orijentacije koje djeluju i žele i dalje djelovati na stari način. U tom kontekstu izražene razlike oko strategije ustavnih promjena i pojedinih rješenja dobivaju mnogo veće značenje, jer se kroz borbu za pojedina načela ustavnog sistema vodi politička borba različitih koncepcija daljnjeg razvoja Jugoslavije. Ta borba se vodi svakodnevno, a može se vidjeti i analizom različitog tumačenja inicijative u cjelini i pojedinih rješenja za promjene Ustava SFRJ.

Čini nam se da predložene promjene zaobilaze mnoga od navedenih bitnih pitanja rekonstrukcije političkog sistema socijalističkog samoupravljanja. U njima ima niz dobrih i korisnih prijedloga, ali oni nisu dovoljni. Vjerojatno je potrebna mnogo dublja rekonstrukcija sistema, uključujući i potrebu redefiniranja nekih načelnih i teorijskih pitanja socijalističkog samoupravljanja kao globalnog sistema. Za otvaranje takvih rasprava, a pogotovo za njihovu realizaciju, treba dosta vremena. U tom smislu smatramo da, pored promjena koje su u toku, koje popravljaju postojeći sistem, vjerojatno treba otvoriti raspravu i o dubljim promjenama koje će dati odgovore na otvorene probleme s kojima se suočava suvremeno društvo na pragu 21. stoljeća.

Rasprava na Okruglom stolu dat će najveći doprinos ako se oslobodi pritiska trenutnih problema, odnosno ukoliko uspije argumentirati potrebu za dubljim rekonstrukcijama sistema, a pogotovo ukoliko ukaže na neke strateške elemente takve rekonstrukcije.

S obzirom na prigodu rasprave — proslava 25. obljetnice Fakulteta političkih nauka u Zagrebu, kao jednog od centara teorijske misli, uz sudjelovanje politologa iz cijele Jugoslavije — za očekivati je da će ona znatno pridonijeti teorijskom raščišćavanju nekih otvorenih pitanja daljnje izgradnje socijalističkog samoupravljanja.

Ove teze samo su poticaj za takvu raspravu, tako da svaki sudionik u raspravi pored navedenih pitanja može iznijeti i vlastita gledišta i ukazati na ona pitanja i probleme za koje smatra da su najvažniji. Već i samo iznošenje i sistematiziranje brojnih pitanja daljnjeg razvoja socijalističkog samoupravljanja treba pridonijeti usmjeravanju društvene pažnje s nekih sporednih problema oko kojih se godinama vodi rasprava u Jugoslaviji na neka bitna pitanja izgradnje političkog sistema socijalističkog samoupravljanja koja su neopravdano zapostavljena.

Zdravko Tomac

SOME MATTERS OF PRINCIPLE CONCERNING THE RECONSTRUCTION OF THE POLITICAL SYSTEM OF SOCIALIST SELF-MANAGEMENT

Summary

The Round Table discussion ought to give an answer to the initial question on whether a reconstruction of the political system can contribute to the overcoming of the social crisis. The theses from which the author starts ask for an answer on three levels: those of a programatic and theoretical analysis, of an analysis of norms, and of an analysis of the processes of the social practice. In particular, it is necessary to consider analytically the place and activity of the League of Communists of Yugoslavia in the system, as well as the democracy and the strengthening of the legal set-up, the transformation of state ownership into social ownership, and the growth of the economic subjects' independence.